

## КОНЦЕПЦІЇ БАГАТОРІВНЕВОЇ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ЯК ФАКТОР РЕАЛІЗАЦІЇ "ОСОБЛИВОЇ" ПОЗИЦІЇ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ



Входження Великої Британії до Європейського Економічного Співтовариства певною мірою радикалізувала позиціонування британських політичних сил залежно від їхнього ставлення до ідеї участі в європейських інтеграційних процесах, планів розвитку Співтовариства та ступеня залучення Великої Британії в реалізації цих планів. Вплив традиційних для британської політичної системи поглядів на процеси європейської ін-



теграції, які до того ж перебували у стані переусвідомлення провідними політичними гравцями, на тлі нових політичних реалій, які починали матеріалізуватися в нових для британської політичної системи поглядів на важливість та доцільність залучення країни до європейських інтеграційних процесів, - сприяли розвитку та ускладненню структури зовнішньополітичних інтересів учасників політичного процесу Великої Британії.

Фактично вступ Великої Британії до ЄЕС значно збагатив політичний дискурс з приводу її позиції в європейських інтеграційних процесах, породивши новий рівень політичної дискусії, де дебати з приводу європейської інтеграції точилися в середовищі політичних партій, і, не знявши остаточно питання про доцільність перебування країни в Співтоваристві (про що наочно свідчить референдум 1975 року, де це питання було чітко окреслене урядом лейбористів перед британцями), розширило предметне поле, в якому відбувався дискурс, за рахунок конкретних проблем, що витікали з адаптації Великої Британії до вимог участі в Співтоваристві. Складність та різноманітність дискусійних питань, невизначеність перспектив участі Великої Британії в Співтоваристві зумовивши виникнення розподілу політичних сил на прибічників та супротивників інтеграції, в якому підтримка тієї чи іншої позиції певними політичними силами часто мала ситуативний та невизначений характер.

Поставлене політичне питання про вступ Великої Британії до ЄЕС викликало роздроблення блоків провідних британських політичних партій, перш за все, консервативної та лейбористської, - на окремі групи з приводу питання європейської інтеграції та місця в ній самої Великої Британії. Так в консервативній партії більшість учасників виступали з жорстких антиінтеграційних позицій, наполягаючи на тому, що інтегрування Великої Британії до Європейського Співтовариства, з його елементами наднаціональності та федералізації інтеграційних процесів, містить в собі небезпеку для незалежності Великої Британії в ухваленні важливих рішень, перш за все в економічній політиці власної дер-

жави. Але водночас в консервативній партії існувала доволі впливова група ентузіастів європейської інтеграції, для якої активна співпраця Великої Британії з континентальними європейськими країнами в інтеграційних процесах трактувалася як головний засіб забезпечення сталого та ефективного економічного розвитку країни.

В лейбористській партії розбіжності в питанні європейської інтеграції також зумовили виділення декількох груп. По-перше, прибічники активної участі Великої Британії в інтеграційних процесах Європи це переважно помірні лейбористи. По-друге, серед помірної частини лейбористської партії відокремилася антиінтеграційна фракція, яка заперечувала доцільність інтеграції Великої Британії в ЄС переважно з позиції захисту державного суверенітету та національної самоідентичності Великої Британії. По-третє, ліве крило партії також виступало проти інтеграції, але через ідеологічний, в протистоянні капіталізму, чинник, вбачаючи в європейській інтеграції вияв консолідації та посилення міжнародного капіталу [1].

Але велика кількість як пересічних членів обох партій, так і депутатів від консерваторів та лейбористів у британському парламенті взагалі не визначилася чітко із власною позицією щодо інтеграційних процесів в Європі. Вони поділяли лише точку зору, що європейська інтеграція не є першочерговим пріоритетом в зовнішній та внутрішній політиці Великої Британії, віддаючи перевагу збереженню єдності своїх партій над європейськими проблемами. Відтак ці учасники консервативної та лейбористської партії підтримували європейське інтеграційне спрямування Великої Британії коли їхні партії були при владі і реалізовували відповідну державну політику, і виступали проти інтегрування Великої Британії в Європейське Співтовариство, коли їхні партії переходили в опозицію.

Специфічний розподіл сил за умовною лінією протистояння між прибічниками та супротивниками європейської інтеграції та широкого залучення Великої Британії до інтеграційних процесів, - коли цей розподіл відбувався не лише між різними партіями та іншими політичними силами, але й в середині окремих партій, - визначив такий стан політичної системи Великої Британії, в якому беззастережна підтримка європейських інтеграційних процесів не стала невід'ємним елементом політичної платформи будь-якої із провідних політичних сил в країні, а натомість мала ситуативний характер і залежала від розподілу сил всередині політичної системи та всередині провідних партій у різний період [2]. Таке становище суттєво впливало на позицію Великої Британії щодо інтеграційних процесів в Співтоваристві, - яка характеризувалась, на думку партнерів Великої Британії по ЄС, непослідовністю та постійною опозиційністю до поглиблення інтеграції, - і яка визначалася як "особлива" позиція Великої Британії.

Формування особливої позиції Великої Британії щодо інтеграційних процесів в Європі відбувалося під впливом багатьох факторів, які формувалися як внутрішніми, так і міжнародними процесами. Деякі з цих факторів переважно негативно впливали на ухвалення наступного залучення Великої Британії до інтеграційних процесів, і через це слугували джерелом аргументів для супротивників британської участі в ЄС. Навпаки, інші фактори відігравали позитивну роль на користь приєднання до ЄС, і надалі підтримували високий рівень зацікавленості Великої Британії у збереженні участі в цій інтеграційній структурі. Але переважна більшість факторів, особливо зовнішніх, які впливали на формування позиції Великої Британії щодо інтеграційних процесів, не були вже перманентними, чітко визначеними за позитивним чи негативним впливом на зацікавленість Великої Британії у наступному інтегруванні до європейських структур. Зберігаючи відносно сталу факторіальну структуру, у різні періоди сучасної історії Великої Британії, окремі фактори по різному впливали на формування позиції країни щодо європейських інтеграційних процесів, чи сприяли підвищенню привабливості глибшого інтегрування в

ЄЕС, чи, навпаки, посилювали ізоляціоністські настрої більшої частини політичного спектру Великої Британії.

Основним рівнем факторіальної структури, на якому фактично було визначено саму можливість схвалення остаточного рішення про вступ у Співтовариство, стали економічні фактори. Ухвалу про приєднання до ЄЕС, так само як і пізніше дотримання зобов'язань в Співтоваристві, відповідно до отриманого статусу, були переважно результатом прагматичного аналізу ситуації, що склалася у світі, і відповідали, перш за все, вимогам, які висувалися міжнародним середовищем до розвитку британської економіки. Ще у час подання першої заявки Великої Британії на вступ до Європейського Співтовариства було сформульовано новий “прагматичний” підхід до європейської інтеграції, що прийшов на заміну “антиінтеграційному” підходу, що домінував в британській політиці в 1950-х роках [3].

На позицію Великої Британії відчутно вплинув спад в світовій економіці на початку 1970-х, який був особливо болісний для британської економіки [4]. Але цього разу економічна криза мала протилежний вплив на артикуляцію позиції Великої Британії щодо інтеграційних процесів в ЄЕС. Криза розгорталася саме в часи, коли Велика Британія здобула участь в ЄЕС. Економічний спад, набувши глобального характеру, зумовив заморожування або скасування деяких програм Співтовариства, як, наприклад, плану валютного союзу, запроваджених за ініціативи Франції та ФРН в 1972 році, та викликав певне уповільнення темпів зростання економік усіх учасників Співтовариства, отже, і зменшення обсягів фінансування бюджету ЄЕС. Сподівання Великої Британії, яка прагнула подолати кризові явища завдяки допомозі з боку партнерів по Співтовариству, не виправдалися.

Значний вплив на формування позиції Великої Британії щодо інтеграційних процесів в ЄЕС зумовив розвиток фінансових ринків, як глобального, так і регіонального європейського. Фінансовий сектор завжди був одним з найпотужніших в британській економіці, а сама Велика Британія виступала провідним гравцем глобального фінансового ринку. В 1970-і – на початку 1980-х років Велика Британія зазнала в фінансовій сфері значного тиску як з боку Сполучених Штатів, так і з боку західноєвропейських держав, що поступово і наполегливо рухалися у напрямку створення валютного союзу. В 1971 році Сполученні Штати припинили вільну конвертацію долара у золото, чим поклали край функціонуванню Бреттон-Вудської системи фіксованих валютних курсів.

У таких умовах Велика Британія з одного боку змушена була вдатися до протекціонізму, в тому числі і в фінансовій галузі, а з іншого боку, ставала дедалі більш зацікавленою в долученні до Спільного Ринку, в якому отримувала можливість торгівлі з європейськими партнерами за тарифами суттєво нижчими, ніж введеними, - у відповідь на дії Сполучених Штатів, - учасниками ЄЕС для торгівлі з третіми країнами [5].

В березні 1972 року Велика Британія приєдналася до спільних заходів координації курсів національних валют, що отримали назву “валютної змії” і мали на меті встановлення та підтримання постійного рівня у співвідношенні валют країн Співдружності. Але вже в липні 1972 року Велика Британія припинила участь в координаційних заходах через нестабільність британського фунта. Британська скарбівниця завжди ставилася негативно до заходів, спрямованих на пов’язування курсів європейських національних валют, виправдовуючи власне ставлення відсутністю спільної домовленості про жорсткі антиінфляційні заходи [6].

Незабаром дестабілізація глобального валютного ринку викликала збільшення інфляції в усіх європейських країнах та зумовила фактичне припинення функціонування “валютної змії”, і це більше зміцнило переконання британського уряду, що європейський валютний союз не має позитивних перспектив [7]. На відміну від Франції або Західної Німеччини, більше половини експорту яких припадало саме на країни Співтовариства, в

Великої Британії в середині 1970-х років лише 35% від загального обсягу експорту припадало на торгівлю з учасниками ЄЕС [8]. Відтак, Велика Британія була більше зацікавлена у глобальному, аніж регіональному європейському співробітництві в координації курсів національних валют та співробітництві на валютних ринках.

Позитивні тенденції у розвитку фінансового ринку Великої Британії в 1970-х та на початку 1980-х років стали фактором подвійної дії у формуванні позиції Великої Британії щодо інтеграційних процесів в Європі. З одного боку, потужність фінансового ринку Великої Британії значно зменшувала її зацікавленість у приєднанні до спільних валютних проєктів, тим паче, до планів централізації європейської банкової системи. Натомість конкурентоспроможність британських виробників, яка значно послабилася саме через посилення фінансових інституцій в країні, підштовхувала уряд до тіснішої співпраці з західноєвропейськими партнерами в питаннях, що мали відношення до Спільного ринку. Отже, цей фактор одночасно використовувався як прибічниками входження Великої Британії до Спільного ринку, так і противниками інтегрування до Європейської Співдружності.

Важливим фактором формування позиції Великої Британії, а також її окремих політичних сил щодо європейської інтеграції, стала соціальна політика Співтовариства та її концептуальні засади. Найближча до радикального федералізму на взірець Спінеллі за своєю природою, саме соціальна політика в Співтоваристві, і, пізніше, в Європейському союзі, зумовила ідеологічну протидію з боку правих британських політичних сил на чолі з консерваторами,

Система соціальної політики в умовах британської моделі індустріального суспільства ґрунтувалася на чотирьох засадничих елементах: традиції звичаєвого права, свободі підприємництва, волюнтаризмі та балансі між капіталом і працею, який відбувався без чіткого регламентування їхніх відносин. Ці елементи доволі суттєво відрізняли британську модель соціальної політики від її аналогів більшості країн Співдружності. Перш за все, суттєво відрізнялася у правова традиція Великої Британії від континентальних держав. На відміну від них британська правова система, що базувалася на прецедентах та традиціях, насприймала абстрактні принципи як інтегральний елемент правової системи, в тому числі і в соціальній сфері. Але соціальні аспекти виробничих стосунків, соціальна політика в цілому, в тому вигляді, як вона проєктувалася в ЄЕС, спиралася саме на абстрактні норми та принципи, кодифіковану правову систему, звичайну для провідних континентальних держав.

Значний вплив на формування позиції Великої Британії щодо інтеграційних процесів в Європі зумовили політичні традиції країни, які виступали переважно у якості суб'єктивних факторів. Так, значну роль у формуванні особливої позиції Великої Британії щодо європейської інтеграції, та в ЄЕС зокрема, відіграла історична традиція самоусвідомлення британцями своєї країни як такої, що завжди лишається поза межами Європи. Такий психологічний комплекс відстороненості Великої Британії від Європейського континенту, посилений фактом географічної відокремленості Британських островів від континентальної частини Європи сприяв консервації антиінтеграційних настроїв як значною частиною політичної еліти країни, так і серед широких верств населення. Британці сприймали свою країну як таку, що радше “з Європою, але не у Європі” [9]. Так, за результатами опитування, в 1970 році за підтримку британського уряду у приєднанні до Спільного ринку висловлювалися 47 відсотків від загальної кількості опитаних [10]. На референдумі 1975 року до збереження членства Великої Британії в ЄЕС схвально поставилися 67 відсотків від тих британців, які брали участь у референдумі. Нарешті, в 1980 році опитування показали, що біля 60 відсотків опитуваних не схвально ставилися до участі Великої Британії в ЄЕС [11].

Безумовно, подібні коливання суспільної думки щодо доцільності британської участі в європейських інтеграційних процесах пояснювалися багатьма специфічними факторами: в першому випадку відчувався вплив економічного зросту в Великій Британії, а також залишалися свіжими негативні відчуття, викликані французьким вето ще за першої спроби Великої Британії вступити до Спільного ринку. На результати референдуму впливали позитивні зміни в економіці Великої Британії, що пов'язувалися багатьма з відкриттям західноєвропейських ринків внаслідок вступу до Співтовариства. Нарешті, криза довіри до європейських інтеграційних інституцій у 1980 році пов'язувалася з активізацією диспуту навколо частки британського внеску до бюджету Співтовариства.

Але навіть те, що єдиної думки на користь спільної європейської ідеї в британському суспільстві не було, а також і те, що загальна підтримка європейської інтеграції в суспільстві Великої Британії була слабша за будь яку іншу в Співтоваристві, можна констатувати, що саме переважання обережного ставлення більшості населення Великої Британії до участі їхньої країни в інтеграційних процесах на європейському континенті залишалося домінуючою тенденцією протягом усього періоду участі Великої Британії в ЄЕС.

В політичній традиції Великої Британії також було сформовано ставлення до націоналістичних ідей, а також до націоналізму в цілому, відмінне від того, що існувало в континентальних європейських державах внаслідок подій першої половини двадцятого століття. Саме тому елементи націоналізму стали невід'ємною та необхідною частиною політичних програм усіх провідних партій Великої Британії, незалежно від належності до правої або лівої частини політичного спектру. Для консерваторів мета збереження національної ідентичності та її захисту від стороннього впливу, що поширювався через інституціоналізацію інтеграційних процесів в Європі та виникнення наднаціональних структур Співтовариства, була невід'ємною від їхнього іміджу захисників традиційних британських цінностей. Але й навіть лейбористи, які посідали в політичному спектрі Великої Британії позицію лівішу за консерваторів, не підтримали умови вступу до ЄЕС, які були ухвалені урядом Хіта, чим самим спровокували проведення референдуму в 1975 році [12].

З іншого боку в політичній традиції повоєнної Великої Британії не отримала підтримку і тому фактично не розвивалася федералістична ідея, закладена в основу інтеграції в Європейське Співтовариство. На відміну від ідеї націоналізму, суть федералістичної ідеї в британській політичній традиції суттєво не відрізнялася від її розуміння в країнах континентальної Європи. У міжвоєнний період в ідеї поєднання європейських країн в єдину федерацію, чи навіть і федеративну державу, і Велика Британія і континентальна Європа вбачали шлях забезпечення безпеки для громадян європейських країн, перш за все, у запобіганні нової війни. Це було пов'язано з поширеною думкою про причину війни в самій суті національної держави, що користується повнотою державного суверенітету в умовах анархічної міжнародної системи, і яка схильна до вирішення протиріч силовим шляхом. В період між двома світовими війнами федералістський рух в Великій Британії був чи не найпотужнішим в Європі. До діяльності Федералістського Союзу наприкінці 1930-х років було залучено десятки тисяч прихильників ідеї європейської федерації, яку схвалювали навіть деякі політики правлячої консервативної партії. Але з початком Другої світової війни федералістська ідея в Великій Британії фактично занепала, і відновити свій вплив в політичному житті країни їй не вдалося й в повоєнний період. Досвід світової війни, а також той факт, що Велика Британія опинилася в ній серед переможців сприяли підвищенню самооцінки британськими політиками можливостей власної країни і, як наслідок, упевненості в здатності забезпечити власні потреби самостійно. Коли Велика Британія відчула зростання небезпеки з боку радянської загрози, впоратися з якою сама Велика Британія була нездатна, її сподівання на сторонню допомогу у вирішенні цієї

проблеми були пов'язані не з західноєвропейськими державами, а зі Сполученими Штатами. Отже довіра до континентальних держав виявилась ще меншою, ніж в довоєнний період, що не сприяло поновленню проєктів створення європейської федерації [13].

Трансатлантичне співробітництво стало потужним політичним фактором, що визначав особливе місце Великої Британії в європейській регіональній системі, так само як впливав на формування особливої британської позиції в інтеграційних процесах в ЄЕС. Трансатлантичні зв'язки і в 1970-і роки, так само як в 1950-і, сприймалася значною частиною британських політиків за основу європейської безпеки, і безпеки Великої Британії зокрема.

Відтак, навіть після вступу Великої Британії до Співтовариства, британсько-американські відносини як і раніше сприймалися британськими політиками як першорядний пріоритет у зовнішній політиці. За визначенням колишнього канцлера ФРН Гельмута Шмідта, майже усі представники політичного класу Великої Британії, незалежно від їх належності до правого чи лівого крила політичного спектру, і фактично усі члени британського кабінету, впевнені, що "океан між Англією та Америкою не ширший за канал між Англією та континентальною Європою" [14].

Окрім цього, виходячи з концепції "трьох кіл", протягом 50-х років Британія перебувала в зоні зіткнення трьох кіл, умовно визначених як Британська Співдружність. Атлантичне співтовариство і Європа. Реалії перебігу подій продемонстрували, що Великобританія вже неспроможна діяти з однаковою інтенсивністю на всіх трьох напрямках. В результаті Лондон опинився перед необхідністю визначити пріоритетну орієнтацію зовнішньої політики. І хоча, до початку 70-х років відбулося зовнішньополітичне переорієнтування Великої Британії і перевага надавалася розвитку стосунків із західноєвропейськими сусідами, правлячі кола аж ніяк не прагнули скидати з рахунків Співдружність і при вступі до ЄЕС зробили все, щоби не розривати свої зв'язки з країнами Співдружності націй. Європейське економічне співтовариство надало країнам Співдружності статус асоційованих держав. І сьогодні є підстави для того, аби стверджувати, що Велика Британія і надалі планує використовувати Співдружність націй як додаток до Європейського Союзу для збереження свого впливу в різних регіонах світу і збереження статусу великої держави.

Фактично вперше основні елементи особливої позиції Великої Британії щодо інтеграційних процесів в Співтоваристві були репрезентовані в квітні 1974 року урядом Каллагана перед Радою Міністрів ЄЕС, що відбулася в Люксембурзі, у семи умовах для укладення нової угоди про вступ Великої Британії до Співтовариства:

- внести суттєві зміни до Спільної Сільськогосподарської Політики, з тим, щоби усунути перепони для нормальному розвитку ринку сільськогосподарських товарів, особливо в частині запровадження рівних можливостей для сільськогосподарських виробників в усіх країнах Співтовариства, а також для забезпечення доступу сільськогосподарських виробників з-поза меж ЄЕС на продуктовий ринок Великої Британії (ця частина умови спрямовувалася перш за все на збереження преференційних тарифів для сільськогосподарських виробників країн Британської Співдружності);
- визначити нові, справедливіші методи заповнення бюджету Співтовариства;
- не створювати економічного або валютного союзу, який може викликати підвищення рівня безробіття в Великій Британії;
- зберегти за британським парламентом ті повноваження у визначенні пріоритетів економічної політики Великої Британії, які необхідні для здійснення ефективної регіональної, промислової та фіскальної політики;
- забезпечити такі умови руху капіталів в Співтоваристві, які б захистили платіжний баланс та програми працевлаштування в Великій Британії;

- забезпечити кращий захист економічних інтересів країн Британської Співдружності а також країн, що розвиваються;
- не запроваджувати в Співтоваристві гармонізацію податків на додану вартість, якщо вона вимагатиме від Великої Британії зміни діючих ставок оподаткування [15].

Окресливши широке коло питань устрою ЄЕС, з якими Велика Британія посідала особливу позицію, британське керівництво артикулювало конфліктну природу власної позиції. Конфлікт був пов'язаний не лише з існуванням конкретних протиріч між Великою Британією та рештою країн-учасниць Співтовариства. Різноманітні за походженням, важливістю та динамікою розвитку, ці фактори одночасно впливали на формування позиції Великої Британії щодо європейської інтеграції. Саме це сприяло створенню такої ситуації, коли ухвали щодо позиції Великої Британії в ЄЕС приймалися під впливом певного політичного моменту, через опосередкований вплив інших пунктів порядку денного політичного процесу в країні. Відтак Велика Британія окреслила для партнерів по Співтовариству власні умови, за яких вона була згодна брати участь у розвитку інтеграційних процесів. При цьому сама не визначилася із метою, якої хотіла досягти у процесі інтеграції в ЄЕС.

В умовах протидії федералізації інтеграційного простору та протиставлення поглибленню інтеграційного простору і після підписання Маастрихтського договору керівництво Великої Британії намагалось використати концепції „різношвидкісної” або „багаторівневої” Європи, яка існувала з середини 70-х років.

Ще в 1974 році канцлер ФРГ В.Брандт висловив можливість найбільшого рівня економічної інтеграції для окремих, економічно найрозвиненіших країн [16]. Трохи пізніше в доповіді Тіндемманса прозвучала ідея, яка отримала назву "Європа різних швидкостей". З точки зору Тіндемманса "неможливо розраховувати на те, що всі учасники європейського процесу мають пройти всі його етапи одночасно". Подібні умови, виходячи з економічних і фінансових реалій різних країн, перешкодили би подальшому об'єднанню Європи [17]. Значення такої програми полягало в можливості розвиненіших держав об'єднати свої зусилля на більш високому рівні інтеграції. При цьому ж розробивши механізм, який давав можливість приєднання і іншим державам. Тобто просування до основної для всіх держав мети - європейської інтеграції, рухалося би в спільному напрямі, але в різному темпі, залежно від інтересів і можливостей тієї або іншої держави.

Практично одночасно з концепцією "багатошвидкісної Європи" постає і концепція "змінюваної геометрії", яка, на відміну від вищевикладеної, базується не на часовому (швидкісному) аспекті інтеграційного процесу, а на просторовому. Вона, безумовно, не так чітко окреслена і об'єднує різні напрями і інтерпретації. Така стратегія дозволяє повну або часткову неучасть тієї або іншої країни в тій або іншій політиці або сфері діяльності, знову ж виходячи з власних інтересів і можливостей. До цієї стратегії належить сформульована Німеччиною концепція "твердого ядра", згідно з якою лідером інтеграційного процесу повинна бути невелика, найбільш впливова група держав. Саме ця група, в складі Німеччини, Франції і країн Бенілюксу мусить формувати загальний процес і ініціювати введення нових політик. Зрозуміло, такий проект не міг не викликати негативного резонансу, пов'язаного з фактичним вилученням ряду держав з процесу інтеграції і розділенням їх на нерівнозначні категорії. Замість нього постав французький проект "концентричних кіл" [18]. Кола, на думку автора - французького прем'єр-міністра Балладюра, це кілька рівнів інтеграції. Перше - основне - економічна організація в складі всіх учасників Співтовариства. Друге - значно вища міра інтеграції в різних областях з обмеженою кількістю учасників. А третє - це всі європейські держави, разом з неучасниками Європейського Співтовариства. Значення ідеї "концентричних кіл" полягало в поступовому зближенні "кіл" до їхнього цілковитого злиття.

На межі 1990-х років ухвалені в рамках Європейського співтовариства угоди не завжди охоплювали всіх його учасників. Так було з Європейським валютним союзом і Шенгенськими угодами, до яких, власне кажучи, Великобританія і не приєдналася через власні національні інтереси. Згідно концепції "Європи двох швидкостей", яку цілком поділяло керівництво Дж.Мейджора, гармонізація в Європейському Союзі мала відбуватися лише через практичні міркування, тобто лише тоді, коли "сприяла підвищенню добробуту, захищеності або якості життя британських громадян".

Так, виступаючи в Королівському інституті міжнародних відносин 21 вересня 1995 року міністр закордонних справ М.Ріфкінд, поставивши за приклад Шенгенські угоди, розвинув тезу про "Європу двох швидкостей": "Якщо домінуючими в питанні "гармонізації" Європейського Союзу будуть ідеологічні, а не практичні міркування, то ми зобов'язані рішуче, але разом з тим чемно від неї відмовитися. А прикордонний контроль для нас сьогодні є ефективним засобом боротьби з наркотиками і нелегальною імміграцією" [19].

Ідея змінюваної геометрії для уряду Мейджора більшою мірою стосувалася кінцевої мети, принаймні поточного етапу реформування інтеграційного простору. Завдяки комплексові угод з різними групами країн всередині Європейського Союзу, що мали спільну мету в одній конкретній сфері виробництва, Великобританія пропонувала ущільнювати інтеграційний простір, але при цьому не посилювати комунітарні органи. Із наближенням Міжурядової конференції 1996 року в заявах британських офіційних осіб вищезгадані концепції набували щоразу більшого поширення. На тлі посилення тенденцій федералізації, яку було закладено ще Єдиним Європейським Актом та Маастрихтським договором, Великобританія мала намір обмежитися зміною геометрії співробітництва.

Виступаючи на конференції консервативної партії, Дж.Мейджор проголосив: "Якщо Європа стане федерацією, Великобританія не братиме в ній участь" [20].

Але відмінність позиції Великобританії полягала в тому, що фактично вперше британський уряд посів активну позицію в питанні загальної розбудови європейської інтеграції, не обмежуючись реактивними діями для забезпечення вузьких інтересів в конкретному питанні. Британська сторона пропонувала концепції, які могли бути застосовані до організації співпраці в цілому. Опосередковано це свідчило про ще тіснішу залежність Великобританії від Європейського Союзу, позаяк, бо демонструвало розуміння британським керівництвом безальтернативності участі в Європейському Союзі, відтак необхідності конструктивного підходу до реформування існуючих структур співпраці. Тому ініціативи Великобританії щодо надання Євросоюзу більшої гнучкості цього разу здобули певної підтримки серед країн-учасників ЄС, особливо під кутом його розширення, і активно обговорювалися як в інституціях ЄС, так і в окремих державах - учасницях Союзу.

Сприйняття цих концепцій в Європейському Союзі дозволяло краще зрозуміти можливі методи до вирішення проблеми відкритості ЄС для нових учасників. Раніше в випадках розширення Співтовариства розглядалися варіанти злиття економік розвинених країн. Але цього не можна було застосувати до країн Східної Європи або Туреччини. Навіть приклад вступу Греції до ЄЕС продемонстрував усю проблематичність наслідків залучення країни з нижчим рівнем економічного розвитку та неадаптованими до вимог Співтовариства політичною та юридичною системами. Для цих країн була схвальною саме ідея багатоярусної Європи або Європи концентричних кіл, яка мала багато спільного з різношвидкісною інтеграцією в пропозиціях Великобританії.

Але у цього методу були і деякі вади, принаймні з точки зору ідеї європейської функціональної інтеграції, яка поділялася більшістю країн-учасниць ЄС. Саме ці недоліки й за-



важали британському керівництву згуртувати навколо власної позиції доволі потужну групу держав, здатну змінити філософію розвитку інтеграції в ЄС, закладену Маастрихтом.

По-перше, такий підхід фактично легітимізував другорядність деяких держав в межах одного регіонального угруповання. По-друге, виникала загроза, що деякі учасники ЄС обернуть зовнішні кола інтеграції, що накладають менші зобов'язання. У зв'язку з цим виникала й більш широка проблема, пов'язана з можливістю зворотного руху держав – не тільки шляхом поглиблення інтеграції, з зовнішніх кіл до ядра, але від ядра назовні, - до того ж не лише доброхітного, але й примусового, за бажанням більшості учасників ЄС. Все це заперечувало основній ідеї інтеграції – здобуття взаємних переваг від співпраці шляхом поглиблення взаємозалежності – тому що ставило різні держави в нерівні умови. Саме через це, розширення Євросоюзу в решті решт було побудовано на принципі *acquis communautaire*, що передбачало поступову адаптацію економіки, політичних процесів та законодавчого поля потенційних учасників до вимог ЄС, яке висувалося їм ще до вступу в Союз. Хоча новий доктринальний метод до розвитку європейської інтеграції, запропонований Великобританією, не здобув широкої підтримки з-поміж іншими учасниками ЄС, його принципи зумовили певний перегляд позицій уряду Мейджора щодо європейської інтеграції.

Після непростой процедури ратифікації, яка стала фактично останнім суттєвим кроком уряду Мейджора на шляху поглиблення інтегрованості Великобританії в Європейський Союз, почали поглиблюватися протиріччя між нею та континентальними державами. Це виходило, знову ж таки, з традиційно різного розуміння завдань інтеграції Великобританією та більшістю її партнерів. Якщо британське керівництво виступало за поступовість і, навіть, повільність розбудови Євросоюзу, за умови, що тісною співпраця стане лише через тривалий період на сталому рівні взаємодії. Для провідних континентальних держав ратифікація Маастрихтського договору і створення Європейського Союзу означало згоду всіх учасників на найскорішу реалізацію планів поглиблення інтеграції за всіма функціональними напрямками.

Тому, коли побоюючись підвищення власних фінансових зобов'язань. Великобританія блокувала в 1994 році спроби Європейської комісії значно збільшити бюджет організації, що було необхідно для фінансування програм поглиблення інтеграції, цей, природній для захисту національних інтересів, з точки зору Великобританії, крок був негативно і без розуміння сприйнятий багатьма партнерами по ЄС. Останні вважали, що ратифікувавши Маастрихтський договір, Великобританія погодилася на тісну інтеграцію і готова піти задля цього на такі ж жертви, як і вони самі. Відмова фінансувати нові витрати в процесі поглиблення інтеграції були відтак сприйняті як вияв ворожості Великобританії до, власне, європейської інтеграції [21]. Таке сприйняття було посилене пропозицією Великобританії скоротити фінансування ССП, щоби сприяти подоланню фінансової кризи в ЄС в 1990 - 1994 роках. На засіданні Європейської ради в червні 1994 року Мейджор заблокував обрання на посаду голови Європейської комісії бельгійського прем'єр-міністра Ж.-Л.Деєна тому, що в того була репутація переконаного прихильника федералізму.

В середині 1990-х років на перший план порядку денного розвитку інтеграційного процесу в рамках Європейського Союзу вийшли питання, які стосувалися розкриття конкретних напрямів співробітництва, зафіксованих в Маастрихтському договорі, і які були відкладені на час його ратифікації. Зокрема мова йшла про створення Економічного і валютного союзу, реалізацію спільної зовнішньої політики та політики в галузі безпеки, з якими виникли складності, зокрема через недосконалість комунітарних інституцій. Обговорення цих питань стало предметом для окремої Міжурядової конференції Європейського Союзу, бо вирішувати їх планувалося поза рамками Маастрихтського договору.

В процесі формування позиції Великобританії до цієї конференції фактично визначився відхід уряду Мейджора від євроентузіазму.

Ще в "чорному вересні" 1992 року Великобританія була змушена вийти з Європейського механізму обмінних курсів через світову фінансову кризу, яка особливо позначилася на Європі. Це не могло не вплинути негативно на європейський ентузіазм уряду Мейджора, тим більше, що саме він свого часу був ініціатором приєднання до механізму і сприймав його як одну із засад власної європейської політики.

В липні 1995 року тенденції євроскептицизму виявилися і у кадровій політиці Дж.Мейджора. Замість проєвропейські налаштованого Херда міністром закордонних справ був призначений помірний євроскептик Ріфкінд, який вже в травні 1996 року остаточно визначив опозицію кабінету Мейджора до "надто швидких кроків на шляху поглиблення інтеграції" [22].

Біла книга уряду консерваторів, що визначала позицію Великобританії на майбутній міжурядовій конференції ЄС в Турині, визнавала, або навіть наполягала на застосуванні гнучкого підходу до просування євроінтеграції, і одночасно на відмові від ідеї "різношвидкісної Європи".

Причина цього кроку була очевидна – відсутність підтримки британських ініціатив в ЄС не дозволяла використати цю концепцію на користь Великобританії, натомість поверталась стара загроза використання ідеї різної швидкості інтеграції проти самої Великобританії, відсунувши її на периферію інтеграційних процесів в ЄС, зводячи її вплив на європейські справи нанівець.

Ця ж думка пролунала і у виступах самого британського прем'єр-міністра [23].

Такі зміни в позиції британського керівництва фактично означали поставання нової стратегії багаторівневої інтеграції, яка пізніше отримала назву *Європа a la carta* або "Європа вибору". Вона передбачала можливість вибору кожною державою тієї сфери, в якій вона зацікавлена брати участь, заперечуючи необхідність єдиної для всіх учасників правової спадщини Співтовариств як кінцевого пункту інтеграційного процесу. Такий варіант, що активно підтримувався Британією, давав учасникам повну свободу як в участі в інтеграції, так і у відмові від неї. Виняток було зроблено тільки для "загального ринку". Цей підхід зазнав жорсткої критики, позаяк практично означав кінець інтеграційного процесу і міг зумовити до ситуації, що не контролюються.

Незважаючи на це Мейджор мав намір блокувати роботу Міжурядової конференції у Флоренції, що розпочалася в березні 1996 року і була присвячена перегляду інституційних засад Європейського союзу та перегляду Маастрихтського договору. Рішучості Мейджора у протистоянні активному поглибленню інтеграції в ЄС додали й наочно продемонстровані, - ще під час формування порядку денного Міжурядової конференції, - наміри групи країн - учасниць Євросоюзу на чолі з Німеччиною і Францією форсувати створення повного політичного і економічного союзу, якнайшвидше перейти до єдиної зовнішньої політики і політики в царині оборони. Ці наміри були сприйняті Мейджором як наступ на суверенітет Великобританії, отже були від початку ним відкинута [24].

В квітні 1996 року у відповідь на відмову ЄС пом'якшити ембарго британської яловичини, а також встановити термін його остаточного скасування, Мейджор оголосив про блокування Великобританією тих питань в Євросоюзу, вирішення яких вимагало консенсусу.

З усіх учасників Міжурядової конференції 1996 року Великобританія посідала найменш конструктивну позицію, висловившись проти 98 пропозицій порядку денного конференції, і підтримавши лише 50 з них. В той час, як Бельгія підтримала 120 пропозицій, Німеччина - 97, Франція - 65. З 35 питань Великобританія перебувала в абсолютній меншості. Внаслідок оголошеної Мейджором "політики неспівпраці" з ЄС британська деле-

гація блокувала ухвалення 74 рішень, навіть таких, з якими Великобританія була згодна, - в тому числі тих, що стосувалися поліпшення співпраці між країнами-учасницями Євросоюзу в адміністративній царині, плану дій для європейської промисловості, спільної позиції ЄС стосовно співпраці з Сирією, заяви ЄС про дотримання прав людини Білоруссю, тощо [25]. Але заходи уряду Мейджора лише сприяли ще більшій ізоляції Великобританії в ЄС. Вплив британської позиції на розвиток ЄС був мінімальним, здебільшого вето британського уряду зумовило тимчасову затримку з ухвалення настанов. Натомість, недовіра між Великобританією та континентальними державами – учасницями ЄС повернулася до того рівня, що існував за часів протистояння ЄЕС із Тетчер.

Наприкінці 1996 року, по завершенні Міжурядової конференції, на якій Великобританія фактично не змогла захистити жодну зі своїх позицій, політика уряду Мейджора стосовно ЄС набула найбільш непримиренного характеру за весь час його прем'єрства. Британський уряд прагнув виборювати на Міжурядовій конференції інтереси Великобританії щодо зменшення повноважень Європейського Суду, перегляду Спільної сільськогосподарської політики, на яку витрачалася майже половина річного бюджету ЄС, припинення розширення повноважень Європарламенту, вживання нових заходів контролю над злочинністю, тероризмом, нелегальною імміграцією. Європарламент, на думку британського уряду, мав більш ефективно використовувати ті повноваження, які в нього вже були, і що дозволяли йому контролювати і стримувати витрати на європейську бюрократію, а також боротися з фінансовими зловживаннями в Євросоюзі. Великобританія виступила проти розширення сфери використання кваліфікованої більшості за голосування в ЄС на користь принципу одноголосності, який був визнаний життєво важливим для таких питань, як зміна установчого договору, податки, долучення нових учасників, реформування бюджетної сфери. У реалізації принципу змінюваної геометрії, Великобританія також пропонувала запровадити групове голосування (груп з 3-4 країн – учасниць, що мають заздалегідь визначену спільну позицію) з питань розширенням Євросоюзу [26]. Таким чином, хоча Великобританія не планувала посідати на конференції пасивної позиції, і пропонувала цілий шерег, цілу низку ідей, скерованих на вдосконалення Союзу майже у всіх напрямках його діяльності, її позиція знову набувала вигляду жорстко опозиційної до федералізації ЄС. З усіх питань, винесених на обговорення конференції, британська сторона надавала явної переваги посиленню економічної конкурентоздатності Європейського союзу і його розширенню.

Твердості, стосовно ЄС на тлі зовнішньополітичних невдач у політиці щодо ЄС вимагала й політична ситуація в країні. Майбутні вибори Консервативна партія зустрічала із неефективною євроінтеграційною політикою, без успіхів в ЄС, із невеличкою більшістю в Парламенті, що не дозволяла швидко покращити становище шляхом ухвалення важливих настанов. До того ж в партії поглибився розкол, головною причиною якого також була політика уряду щодо європейської інтеграції та ЄС зокрема. Єдиним напрямком, на якому уряд Мейджора міг домогтися швидких змін, і в такий спосіб поліпшити власні шанси на переобрання, була консолідація партії. Відтак Мейджор дедалі більше наслідував риторику євроскептиків. Таким чином до кінця перебування при владі уряду Мейджора його політика стосовно європейської інтеграції значно просунулася в напрямку євроскептицизму і в його діях стали домінувати традиційні завдання захисту національних інтересів.

### Перелік літератури:

1. King, Antony. Britain says yes. The 1975 Referendum on the Common Market. 1977. pp.33-35.

2. Wester, Robert. The United Kingdom and European Political Union. // Institutional Reforms, New Policies and International Identity of the European Community. Ed. By Finn Laurusen and Sophie Vanhoonacker. Maastricht: European Institute of Public Administration, Martinus Nijhoff Publishers, 1992. p.193.
3. George, Stephen. The Policy of British Governments within the European Community. 1996. P.31.
4. George, Stephen. An Awkward Partner: Britain in the European Community. Oxford: Oxford University Press, 1990. pp.42-46.
5. Johnson, K. and C.Painter. British Governments and the EMS. // Political Quaterly, Vol.51, #3, 1982. P.317.
6. Young, John W. Britain and European Union, 1945-1992. London: Macmillan, 1993. p.118.
7. Ibid, p.119
8. Johnson, K. and C.Painter. British Governments and the EMS. // Political Quaterly, Vol.51, #3, 1982. P.318.
9. Quote: Sharp, P. Theatcher's Wholly British Foreign Policy. // Orbis: A Journal of World Affairs. Vol.35, #3, Summer 1991. P.406.
10. George, S. (ed.), Britain and the European Community: The Politics of Semi-Detachment (Oxford, 1991).p.24.
11. George, S. Politics and Policy in the EC. London 1985.P.231.
12. George, S. (ed.), Britain and the European Community: The Politics of Semi-Detachment (Oxford, 1991).p.25.
13. Kendle, John. Federal Britain. A History. 1997. P.152.
14. Schmidt, Helmut. A Grand Strategy for the West, the Anochronism of National Strategies. London: Yale University Press, 1985. P.52.
15. Pinder, John. Renegotiation: Britain's Costly Lesson? // International Affairs, Vol.51, #2, April 1975. P. 153.
16. Nomden K.Flexibility:a key element in future European integration. Coping with flexibility and legitimacy after Amsterdam, Maastricht: European institute of public administration. 1998.P.34.
17. Informe Tindemans L.al Consejo Europeo //Revista de instituciones Europeas. 1976. N2.P.598-599.
18. Le Monde. 1994. 30 Novembre.
19. Principles and Practice of British Foreign Policy. Speech by the Rt.Hon. Malkolm Rifkind QC. MP Secretary of State for Foreign and Commonwealth Affairs, Chatham House, 21 September 1995, FCO News Dept. - P.8.
20. Holmes M. John Major and Europe. The Failure of Europe 1990-97 // The Bruges Group Occasional Paper. No28. - P.22.
21. The Politics of European Treaty Reform. London, UK ; Washington, D.C. : Pinter, 1997. P.107.
22. Financial Times. 18.01.1995.
23. Major J.Europe: A Future that works // Europe. 1996. 10 September.
24. Montbrial. T. Agir pour l'Europe. Les relations franco-allemandes dans l'apres-guerra froide. Paris: Masson, 1995. P.259.
25. Bullpit, Jim. Conservative leaders and the 'Euro-Ratchet': Five Dses of Scepticism. // Political Quaterly, 63(3) 1992. P.264.
26. Nicoll, William and Trevor C.Salomon. Understanding the New Euroipean Community. London: Harvester Wheatsheaf, 1994. P.263.